

СТУДИЈА

Ставови и перцепции на новинарите за транспарентноста на правосудството во Северна Македонија

Автор:
Давор Пашоски

Рецензент:
Лазар Сандев

Декември,
2021 година

Импресум

Наслов

Ставови и перцепции на новинарите за транспарентноста на правосудството во Северна Македонија - студија

Автор

Давор Пашоски

Рецензент

Лазар Сандев

Издавач

Здружение на новинарите на Македонија

Проект

„Зајакнување на медиумските слободи во Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Србија“

Лектор

Маја Катарова Апостолова

Графички дизајн

Бабет Хилхорст

Дисклејмер

Ова истражување е дел од регионалниот проект „Зајакнување на слободата на медиумите во Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Србија“ финансиран од Кралството Холандија и имплементиран од Холандскиот Хелсиншки комитет и Free Press Unlimited во партнерство со Здружението на Новинари на Македонија. Ставовите, мислењата, наодите и заклучоците или препораките изразени во ова истражување се во целост на авторот(ите). Тие нужно не ги претставуваат ставовите на Кралството Холандија, ниту на организациите кои го спроведуваат проектот или на нивниот локален партнер.

Скопје, 2021

СОДРЖИНА

Вовед	1
1. Белешки за методологијата	2
2. Што се знае досега за оваа тема во Северна Македонија?	4
3. Наоди од истражувањето	11
3.1 Искуството на новинарите со судскиот систем	11
3.2 Ставовите и перцепциите на новинарите за транспарентноста и комуникациите на правосудните институции	14
3.3 Знаењата на новинарите за принципите на известувањето и работата на судството	19
3.4 Согледувањата на новинарите за улогата на судството во заштитата на слободата на медиумите и безбедноста на новинарите	25
4. Заклучоци	27
5. Препораки	29
6. Референци	31

Вовед

Оваа студија ги прикажува наодите од истражувањето спроведено меѓу новинарите од различни медиуми во Северна Македонија што редовно известуваат за работата на судските институции или имаат одредено искуство и согледувања за улогата на судството. Главната цел на оваа истражувачка студија беше да се добие увид и да се дадат препораки за тоа како да се олесни дијалогот и соработката меѓу новинарите и судските власти и да се утврдат приоритетните области и активности за трансформирање на сегашниот „антагонистички“ однос во партнерството меѓу новинарите и судските институции, во полза на јавниот интерес.

За да се постигне оваа општа цел, истражувањето беше дизајнирано да ги постигне следните специфични цели:

1. Да се истражат разбирањето, перцепциите и искуството на новинарите за работата на судството, нивото на транспарентност и начинот на комуникација при доставување информации до новинарите и пошироката јавност.
2. Да се истражат ставовите и перцепциите на новинарите за улогата на судството во заштитата на медиумските слободи и безбедноста на новинарите.
3. Да се утврдат празнините во знаењето на новинарите во однос на основните принципи и стандарди на известување за судските постапки и судството воопшто, пропишани со меѓународните документи и професионалните етички кодекси.
4. Да се откријат приоритетните прашања и точките на дејствување со цел да се подобри актуелниот однос меѓу новинарите и судството.

Студијата е дел од регионалниот истражувачки проект наредан од холандската организација „Фри прес анлимитед“ (Free Press Unlimited) и координиран од Институтот РЕСИС (RESIS) од Скопје во три земји од Западен Балкан: Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Србија. Локалните партнери во овој проект се: Здружението на новинарите на БиХ, Независното здружение на новинарите на Србија и Здружението на новинарите на Македонија. Секое здружение на новинари, под водство на Институтот RESIS, ангажираше независни национални експерти да соберат податоци, да ги толкуваат наодите и да ги напишат националните студии.

Студијата е изработена во рамките на повеќегодишниот регионален проект „Зајакнување на слободата на медиумите во Босна Херцеговина, Северна Македонија и Србија, финансиран од програмата МАТРА (MATRA) за владеење на правото на холандското Министерство за надворешни работи и имплементиран од конзорциумот од партнери, вклучително и Холандскиот Хелсиншки комитет (ННС) и Фри прес анлимитед (FPU) во соработка со регионалните партнери од Западен Балкан.

1. Белешки за методологијата

Истражувачката стратегија за прибирање примарни податоци применета во оваа студија се состоеше од три последователни фази: (1) Квалитативна (преку спроведување интервјуа), (2) Квантитативна (преку спроведување онлајн-анкета), (3) Квалитативна (преку спроведување фокус групи). Во сите три фази, посебно внимание беше посветено на етиката на истражувањето за да се зачува анонимноста на испитаниците и доверливоста на собраните лични податоци на новинарите.

○ **Квалитативни (полуструктурирани) интервјуа**

Во првата фаза, истражувачите од секоја земја спроведоа прелиминарни длабински интервјуа со 4-5 најiskusни новинари во известувањето за судските институции. Главната цел на оваа фаза на собирање податоци беше да се добие подлабок увид во темата и да се обезбедат информации за следната (квантитативна) фаза.

○ **Онлајн-анкета**

Врз основа на наодите од прелиминарните длабински интервјуа, беше дизајниран структуриран прашалник за спроведување на онлајн-анкета. Независната истражувачка компанија Валикон (Valicon), со седиште во БиХ, беше избрана да го спроведе истражувањето во сите три земји.

За онлајн-анкетата беше дизајниран намерен квотен примерок преку следните чекори: (1) првиот чекор беше да се состави список на медиуми со информативни редакции според неколку дефинирани критериуми (тип на медиум, ниво на покриеност, релевантност, уредувачка склоност итн.) со цел да се претстави структурата на медиумите во земјата; (2) второ, преку комуникација со редакциите беа идентификувани следните две категории новинари: тие што првенствено известуваат за судството и тие што известуваат или коментираат за други прашања (актуелни политички и економски теми, корупција и сл.), па оттука повремено известуваат и за работата на судството; (3) новинарските здруженија составија списоци на новинари што биле тужени за клевета и новинари што биле жртви на напади или насилство; (4) истражувачката агенција испрати писма преку електронска пошта до сите новинари идентификувани преку претходните чекори со покана да учествуваат во онлајн-анкетата; (5) беа испратени неколку потсетници до медиумските редакции и до новинарите за да се зголеми стапката на одговор.

Во Северна Македонија, вкупно 69 новинари од различни медиуми одговорија на анкетата: 24 новинари од национални телевизии (односно 35 отсто), 8 новинари од регионални/локални телевизии (12 отсто), 4 од национални радиостаници (6 отсто), 2 новинари од регионални/локални радиостаници (3 отсто), 5 од национални весници (7 отсто), 1 новинар од локален весник (1 отсто), 24 новинари од онлајн-медиуми (35 отсто) и 1 хонорарно ангажиран новинар (1 отсто). Треба да се напомене дека одделни медиуми, и покрај неколкуте писма со покани и телефонски повици од истражувачката агенција и од Здружението на новинарите, воопшто не одговорија на поканата за учество во анкетата. Оттука, резултатите не може да се генерализираат и за оние медиуми што не учествуваа, но, сепак, може да се извлечат заклучоци што би биле приближни на реалната состојба.

○ **Фокусирани групни интервјуа (Фокус групи)**

Врз основа на прелиминарната анализа на податоците од анкетата, беше изработен Водич со теми за групни дискусии со новинари. Целта на третата квалитативна фаза беше да се соберат дополнителни квалитативни податоци што ќе обезбедат контекст, подлабоко разбирање и

ќе ги вкловат наодите извлечени од анкетата. Во целост беа спроведени 3 групни дискусии на примерок од 10 новинари: 4 новинари од интернет-медиуми, 3 новинари од национални телевизии, 1 новинар, дописник од Северна Македонија за странска телевизија, 1 новинар од регионална/локална телевизија и 1 хонорарно ангажиран новинар. Во однос на половата застапеност, 60 отсто беа мажи, додека 40 отсто беа жени новинари. При реализацијата на групните дискусии се водеше сметка и за соодветна застапеност на новинари од најголемата мнозинска заедница во земјата.

Конечно, треба да се нагласи дека оваа истражувачка студија има одредени ограничувања. Прво, поради недостиг од ресурси, а делумно и поради пандемијата, анкетата со новинарите не можеше да се спроведе лице в лице, што е најдобриот тип на анкета за постигнување максимална стапка на одговор, а со тоа и за постигнување репрезентативни резултати за целата новинарска заедница. Онлајн-анкетата навистина овозможи да се добијат релевантни податоци, но голем број медиуми и новинари, и покрај неколкуте покани за учество, воопшто не одговорија на анкетата. Не е доволно јасно дали оваа неподготвеност или отпор на определен број новинари да учествуваат во истражување за состојбата на новинарството во земјава произлегува од нивната преоптовареност, конформизам или поларизација во самата новинарска заедница. Второ, ова истражување се фокусира само на искуствата и перцепциите на новинарската заедница, а не на она што претставниците на судството знаат и мислат на оваа тема. Овој аспект е на некој начин опфатен во Поглавјето 2 од овој извештај, кое се занимава со прашањето што е претходно истражувано или објавено на оваа тема. Сепак, резултатите од оваа конкретна истражувачка студија можат да послужат како основа за иден истражувачки циклус на овој проблем, кој би навлегувал подлабоко во гледиштата, ставовите и искуствата на судиите, обвинителите и другите претставници на правосудството.

2. Што досега се знае за оваа тема во Северна Македонија?

Со цел успешна подготовка на оваа истражувачка студија, беше изработен и краток осврт на достапната литература во земјава со цел да се даде одговор за односите меѓу новинарите и правосудството, знаењето на новинарите за етичките стандарди и принципи на известување за судските постапки, улогата на правосудството во заштитата на слободата на медиумите и безбедноста на новинарите и за едукацијата на новинарите и претставниците на правосудството во насока на поголема отвореност и соработка.

Од спроведеното истражување може да се заклучи дека неколку невладини организации, здруженија, но и надлежни институции имаат изработено различни студии, анализи, стратегии и прирачници, кои се однесуваат на дел од горенаведените теми што се во фокусот на оваа студија. Најголемиот дел од објавените анализи и истражувања се однесуваат на реформите на правосудниот систем, а во тие рамки и на степенот на отвореност и отчетност на правосудните институции кон граѓаните и јавноста генерално. Идентификувани се мошне мал број објавени анализи и текстови, чиј фокус е токму на комуникацијата меѓу судството и новинарите и на заемните перцепции на претставниците на овие две професии.

Осврт врз достапната литература

Една од организациите во чиј фокус е отвореноста и транспарентноста на судството е Центарот за правни истражувања и анализи (ЦПИА). Во оваа насока е и правната анализа на ЦПИА насловена како **„Отвореност на судството во Република Северна Македонија“**¹, која ја проучува правната и институционалната рамка за отворен, транспарентен и партиципативен правосуден сектор и дава проценка колку судските институции во Република Северна Македонија (РСМ) се транспарентни и јавни во своето работење. Документот, исто така, дава увид и до кој степен јавноста може да ги користи веб-страниците на судските институции како современа и ефикасна алатка, која овозможува брз пристап до корисни информации и податоци. Во анализата се утврдува дека стратешката и правната поставеност на транспарентноста и јавноста во работата на правосудните органи, особено кај судовите, е на задоволително ниво. Сепак, се констатира дека квалитетот на правната рамка не придонесува доволно за оптимална транспарентност и отвореност на правосудниот сектор. Затоа се препорачува понатамошна операционализација и доследна имплементација на утврдените законски обврски, која ќе се одвива со поддршка на стручни лица и во партнерство со граѓанскиот сектор, а со крајна цел за јакнење на довербата во правосудството и правната држава. Воедно, со цел зголемување на транспарентноста и отвореноста во работата на правосудниот сектор во оваа анализа се издвојуваат неколку приоритети на чие остварување мора да се работи, како што се: потребата за понатамошна операционализација на генералната правна рамка во подзаконските акти, развој на методологијата или упатства за комуникација на судовите со јавноста, изработка на петгодишна стратегија за отвореност на судството придружена со акциски план, како единствен документ со сеопфатни политики за зголемување на транспарентноста на судството, зголемување на човечките ресурси и подобрување на знаењата со цел исполнување на релевантните норми на Судскиот деловник во делот за односи со јавноста, воспоставување редовна и директна комуникација на судиите со јавноста преку прес-конференции, интервјуа и сл., усогласеност на сите актери во секторот правда со Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер итн.

1 Отвореност на судството во Република Северна Македонија. Центар за правни истражувања и анализи, 2020, достапно на: <https://www.cpia.mk/media/files/otvorenost-na-sudstvoto-vo-republika-severna-makedonija.pdf> (последна посета на 04.08.2021).

Во рамки на проектот „Подобрување на транспарентноста, правната сигурност и ефикасноста на судството во Северна Македонија“, поддржан од британската амбасада во Скопје, ЦПИА има подготвено уште една анализа на тема **„Зајакнување на транспарентноста и отчетноста во судството“**². Во овој документ се анализираат факторите што влијаат врз начелото на јавност на судските постапки, јавната достапност на судските одлуки и информирање на јавноста и медиумите за работењето на судовите. Во таа насока, овој документ дава предлози и препораки за подобрување на пристапот на стручната и општата јавност до судските одлуки, транспарентноста и отчетноста во работењето на Судскиот совет на РСМ, користење на средствата за редовно и навремено информирање на јавноста, буџетската транспарентност при планирањето и трошењето на средствата, учеството на јавноста во судењата и објавување на годишните извештаи за работењето како аспект за отчетноста во работата на судовите. Главните препораки во анализата се усогласени со предвидените мерки во Стратегијата за реформи во правосудството 2017-2022 на Министерството за правда и опфаќаат активности во насока на подобрување на пристапот до судските одлуки, отвореност на судството кон јавноста, принципот на чување на судските списи и соработката со други органи и институции. Главно, заклучоците и препораките во оваа анализа се однесуваат на потребата од постоење модел врз основа на кој ќе се подготвуваат унифицирани одлуки и пресуди што ќе бидат јасни, концизни и образложени, но и јавно објавени, воедно се потенцира потребата од конзистентност во однос на ова од страна на сите судови во земјата. Се бара доследно почитување на Судскиот деловник во однос на обврската за задолжителното објавување информации за местото, времето и судницата на одржување на секое судење. Во анализата се заклучува дека судиите и новинарите не доволно се придржуваат до своите етички кодекси и недостига пракса на меѓусебна соработка. Особено се потенцира дека недостигот од технички ресурси и просторен капацитет не треба да се користи како причина за отстранување на новинарите и медиумите од судницата. Се препорачува и зајакнување на секторите за односи со јавноста и воведување е-судство, подобра примена на електронските алатки за комуникација и информирање на јавноста, редовно објавување на пресудите на веб-страниците на судовите, кои истовремено ќе бидат подостапни и полесни за пребарување. Изготвување и објавување поинформативни и усогласени годишни извештаи на судовите и Судскиот совет.

Во двете горенаведени анализи на ЦПИА се потенцира важноста на Судско-медиумскиот совет за воспоставување вистински дијалог меѓу судиите и новинарите и потребата за поголема едукација на претставниците на двете професии, со почитување на специфичностите на нивната работа. Се дава поддршка на ова тело во својата улога и напори за зајакнување на довербата меѓу судството и медиумите и овозможување соодветна и непристрасна информација за судските активности што се во јавен интерес.

Анализа, која, исто така, го обработува прашањето на транспарентноста и отчетноста на судството, но во контекст само на Судскиот совет, е **„Транспарентност, отчетност и ефективност на работењето на Судскиот совет на РМ“**³ издадена од страна на Институтот за човекови права од Скопје (ИЧП). Во оваа анализа се констатира дека за да се решат проблемите со работењето на Судскиот совет на РСМ (ССРСМ) и за да се зголеми независноста на судството, како и довербата на граѓаните во судската власт, Судскиот совет, пред сè, треба да биде: транспарентен, одговорен и отчетен кон граѓаните; стратешки ориентиран и фокусиран на обезбедување на независноста на судството и на јакнење на перформансите и ефикасноста на судството и ефективен и ефикасен корисник на парите на даночните обврзници. Во анализата се заклучува дека транспарентноста, отчетноста и ефективноста на ССРСМ не се на задоволително ниво, при што се покажало дека Судскиот совет повеќе водел сметка за овозможување формална транспарентност отколку на

2 Зајакнување на транспарентноста и отчетноста во судството. Центар за правни истражувања и анализи, 2019, достапно на: <https://www.cpia.mk/media/files/zajaknuvanje-na-transparentnosta-i-otchetnosta-vo-sudstvoto.pdf> (последна посета на 05.08.2021).

3 Цаца Николовска М., Коцо В., Спиоровски И. и Мифтари А. (2018). Транспарентност, отчетност и ефективност на работењето на Судскиот совет на РМ. Институт за човекови права, Скопје, достапно на: https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2018/03/IHR-Analiza-Transparentnost2c-otchetnost2c-efektivnost_SSRM-web.pdf (последна посета на 05.08.2021).

суштинската. Исто така, се препорачува поактивно ажурирање на веб-страницата со релевантни податоци и воспоставување суштинска комуникација со јавноста, која се препорачува да се оствари преку новинарите. Дополнително во оваа анализа се препорачува годишниот извештај на Судскиот совет содржински да биде поквалитетен, со цел да овозможи сеопфатен увид во состојбите што ја презентираат неговата работа. Во овој документ се потенцира и потребата законодавецот да ја исполни уставната обврска со закон, да се пропише одговорноста на членовите на Судскиот совет. Се препорачува за избор на судиите во повисоките судови да се утврдат јасни и прецизни критериуми, кои ќе бидат засновани на заслуги.

Уште една студија што ја анализира отвореноста на судската власт во земјава, но и во регионот, е онаа на Метаморфозис, насловена како **„Препораки за подобрување на состојбата - Отвореност на институциите на судската власт во регионот и во Македонија“**⁴. Во оваа анализа се констатира дека во судовите од земјите на Западен Балкан, транспарентноста е на ниско ниво и дека е неопходно да се преземат конкретни и итни чекори за повторно да се изгради довербата на граѓаните во судските органи. Голем број од судовите во регионот немаат своја веб-страница и затоа граѓаните се соочуваат со тешкотии при наоѓањето информации од јавен карактер. Во студијата се наведува дека кога станува збор за реформите на правосудните органи во РСМ, фокусот се става и на транспарентноста, но позначајни резултати во овој сегмент сè уште не може да се регистрираат. За периодот кога е правена анализата (2018) се нотира дека Судски портал на РСМ (www.vsgm.mk) не придонел за поголема отвореност, туку напротив - ја намалил отвореноста на судовите во земјава, бидејќи недостасува одговорен пристап на судовите и редовно внесување на потребните податоци на овој портал. Во оваа студија, судовите се добро оценети во делот пристап до правда, бидејќи тие ги објавуваат лицата за контакт со медиумите и за обезбедување пристап до информации и постојат одредби за употреба на јазиците на етничките заедници. Сепак, во овој сегмент, се препорачува судовите да сторат повеќе во релацијата со медиумите и да донесат насоки за соработка меѓу судовите и медиумите. Според студијата, особено значајно е тоа што веб-страниците на сите судови имаат посебен линк за електронско објавување на пресудите, но се констатира дека од големо значење е редовното ажурирање и внесување на пресудите. Исто така, во анализата се наведува дека Судскиот совет нема добри канали за комуникација со граѓаните и со медиумите.

Документот **„Транспарентност и отвореност: осовременување на судскиот систем во Република Македонија“**⁵ подготвен од Институт за европска политика - Скопје и од Хелсиншки комитет за човекови права ја анализира постоечката законска рамка за обезбедување транспарентен и отворен судски систем во земјава и дава насоки за нејзино унапредување. Оваа анализа става фокус во дефинирањето на поимот „судска информација“, ги разгледува транспарентноста и јавноста во судските постапки, примената на овие принципи во работењето на судовите, како и односот меѓу судството, граѓанското општество и медиумите. Во документот се препорачува кога случаите се правосилно завршени, т.е. ad acta, да се даде пристап до информациите содржани во списите на предметот на пошироката јавност, бидејќи пристапот до информации не смее да биде ограничен. Во оваа анализа се наведува дека, иако јавноста на судските постапки е загарантирана, сепак во практика постојат многу пречки за нејзино исполнување. Воедно се упатува на заклучокот дека јавноста има висок степен на доверба тогаш кога предметите се набљудувани од јавноста. Се дава акцент и на законската обврска за јавно изрекување и објавување на судските одлуки. Воедно се анализира и обврската за транспарентноста и јавноста согласно Законот за судовите и Судскиот деловник. Се нагласува потребата од воспоставување добра соработка меѓу НВО и судството, но и важноста за

4 Даниловска Д., Наумовска Н. (2018). Препораки за подобрување на состојбата - Отвореност на институциите на судската власт во регионот и во Македонија. Метаморфозис - Фондација за интернет и општество, достапно на: https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2018/09/ACTION_SEE_sudska_vlast_2018_4.0.pdf (последна посета на 06.08.2021).

5 Попчевски Караманди д-р Љ. (2017). Транспарентност и отвореност: осовременување на судскиот систем во Република Македонија. Институт за европска политика - Скопје, Хелсиншки комитет за човекови права, достапно на: http://www.merc.org.mk/Files/Write/00001/Files/Network23/studies/Sudska-transparentnost_brief_Mreza23.PDF (последна посета на 06.08.2021).

регулирањето на односите меѓу судовите и медиумите, бидејќи медиумите го приближуваат судството до граѓаните, но и се главен извор за информирање и запознавање на јавноста со прашања поврзани со судството. Се дава и препораката судството да има проактивен медиумски пристап. Се препорачува обука за транспарентност и на судиите и на судските службеници, но и на новинарите и медиумските работници за судските постапки. Се анализираат и методите на известувања од страна на медиумите согласно законот и Судскиот деловник. Се препорачува да се примени стратешки пристап во судството за односи со јавноста, со што ќе се утврдат правила за односите со граѓаните, невладините организации и медиумите.

Според авторот на анализата **„Судовите и новинарите - јавност зад затворени врати“**⁶ издадена од Здружението на граѓани Сведок, има за цел да ја подигне јавната свест на новинарите и да го потенцира прашањето на јавноста на судските постапки. Во документот се наведува дека со ограничувањето на правото на слобода на информирање се доведува во прашање слободата на изразување и правото на пренесување и примање информации. Со цел да се спречи ограничувањето на слободата на информирање, се потенцира потребата новинарите да известуваат за овие теми, но и потребата за нивно едуцирање за тоа како треба да постапат во случај кога незаконски се спречени во извршувањето на својата професија. Се анализираат одредбите од Законот за кривична постапка (ЗКП) за тајност на истрагата, но се потенцира и правото на јавноста да биде информирана. Се потенцира правото и обврската на новинарите да истражуваат и да информираат со внимателно проверување на содржината на материјалите и информациите до кои доаѓаат. Исто така, се подвлекува должноста на надлежните органи да обезбедат информации за јавноста што нема да ја загрозат истрагата, а истовремено ќе го задоволат јавниот интерес. Се потенцира како важен сегмент јавноста на судските постапки. Се поттикнуваат новинарите да реагираат во сите случаи каде што ќе забележат незаконско исклучување на јавноста од постапките. Се наведува дека медиумите и судството зависат од меѓусебната поддршка и соработка со цел обезбедување на потребната транспарентност во работата на судовите. Воедно се наведува дека медиумите треба да ја почитуваат и да ја уважуваат независноста и непристрасноста на судството.

Истражувањето **„Судовите: чувари на јавниот интерес или на поединечни интереси“**⁷ издадено од Институтот за комуникациски студии и Високата школа за новинарство и за односи со јавноста се занимава со прашања поврзани со јавниот интерес од аспект на уживањето на основните слободи и права на граѓаните и правните субјекти во земјава. Основната цел на ова истражување е да се прикажат различните гледишта во врска со улогата на судовите во однос на балансирањето меѓу индивидуалните слободи и права и јавниот интерес. Со анализата се посочува во кои ситуации судиите треба да го ставаат јавниот интерес како приоритет, а кога (и дали воопшто) треба да го стават приватниот. Главниот акцент на документот е ставен врз анализирањето случаи од судската пракса во РСМ, како и анализа на предметите од праксата на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП). Се даваат и теоретските аспекти на заштитата на слободите и правата наспроти јавниот интерес, а се анализираат и законските решенија што го уредуваат тој сегмент. Во анализата се посочени и заклучоци и препораки во насока на ефикасно и ефективно постапување и одлучување на судовите во предметите што навлегуваат во прашањето на јавниот интерес.

Секако дека транспарентноста и јавноста во работењето на судовите зависи и од степенот на доверба на претставниците на судската власт во професионалното, кредибилното и етичкото работење на новинарите и медиумите. Генерално може да се заклучи дека македонските граѓани

6 Анализа: Судовите и новинарите - јавност зад затворени врати. Здружението на граѓани Сведок, 2016, достапно на: http://nvoinfocentar.mk/wp-content/uploads/2016/07/Sudovite_i_novinarite_final-1.pdf (последна посета на 06.08.2021).

7 Илиќ Димоски Д., Хаџи-Зафиров Ж. (2015). Судовите: Чувари на јавниот интерес или на поединечни интереси. Институт за комуникациски студии и Висока школа за новинарство, достапно на: <https://iks.edu.mk/wp-content/uploads/2020/01/Sudovi-i-Javen-interes.pdf> (последна посета на 07.08.2021).

немаат висок степен на доверба ниту во медиумите, а особено не во судството. Организацијата што посветува посебно внимание во однос на примената и почитувањето на етичките вредности во новинарството и унапредувањето на професионалните стандарди во работата на медиумите е Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ). ЗНМ, преку бројни активности, публикации и прирачници, става акцент врз етиката во новинарството, важноста на почитувањето на слободата на изразување и примената на позитивната судска пракса на Европскиот суд за човекови права, правилната примена на Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда во предметите оформени против новинари и медиуми, влијанието на Законот за авторско право и сродни права врз работата на новинарите и медиумските работници, безбедноста на новинарите и медиумските работници, медиумската саморегулација итн.

Во рамките на заложбите за поголема транспарентност и отвореност со медиумите и граѓанските организации како претставници на јавноста, а со поддршка на мисијата на ОБСЕ во Скопје, Основниот кривичен суд Скопје во 2019 година има изготвено **„Стратегија за унапредување на транспарентноста преку јавната комуникација“**⁸. Оваа стратегија претставува само почетен документ за развој и понатамошно градење на односите на судот и медиумите. Овој стратешки документ не навлегува во деталното проучување на законските рамки врз основа на кои се заснова транспарентноста на судовите, иницијално на Основниот кривичен суд Скопје, но се потпира на досегашната пракса во РСМ, во полето на односите со јавноста. Стратегијата нуди совети и активности преку кои може да се постигне поголема транспарентност и отвореност на Основниот кривичен суд Скопје, но и генерално на судскиот систем во земјава. Од оваа стратегија се очекува да произлезат неколку придружни документи како: Прирачник за судско известување (наменет за медиумите), Протокол за функционирање во нормални и кризни услови и Кодекс за однесување на социјалните мрежи (овие два документа би биле наменети за вработените во судовите). Долгорочно, наведените документи се очекува да ги покријат најголемиот дел од дилемите што се однесуваат на транспарентноста и би им помогнале на судовите да се прилагодат на современиот начин на функционирање и комуникација со јавноста. Со цел задолжителна и успешна имплементација, овие документи треба да бидат наведени во актите со кои законски се регулира судството.

Врз основа на наведените забелешки во повеќе извештаи и, пред сè, поради потребата од исполнување на итните реформски приоритети истакнати од Европската комисија, Министерството за правда кон крајот на 2017 година изработи **„Стратегија за реформа на правосудниот сектор за периодот 2017-2022 година“**⁹. Според Владата, со оваа стратегија се даваат насоки и правци за подобрување на состојбите во целокупниот правосуден сектор преку надминување на постојните недостатоци, како од нормативен, така и од институционален карактер. Стратегијата е проследена и со акциски план, кој содржи активности, мерки и рокови со чие спроведување се очекува да се достигне крајната цел на стратегијата, а тоа е враќање на довербата во институциите преку обезбедувањето правна сигурност и пристап до непристрасна и квалитетна правда за сите граѓани. Одреден сегмент на оваа стратегија се однесува и на транспарентноста, односите со јавност и комуникацијата. Во таа смисла, во овој документ се наведува дека проблем е непостоењето ефикасен систем за собирање, обработка и анализа на статистички податоци за работата на судовите. Се упатуваат и забелешки во однос на недоволно развиените интерни канали во врска со спроведувањето на политиката на односи со јавноста и комуникацијата меѓу раководните тела во правосудството, како и непостоењето на повеќе формални канали и капацитет на судството да комуницираат ефективно со законодавната власт и со другите гранки на власта во врска со најзначајните стратешки и оперативни прашања. Исто така, во стратегијата

8 Основен суд Скопје I - Стратегија за унапредување на транспарентноста преку јавната комуникација. Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2019, достапно на http://www.vsrn.mk/wps/wcm/connect/osskopje1/729d53d9-897d-4b28-ae01-845d18d0f27f/Strateski+dokument+Transparentnost+sud.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE.Z18_L8CC1J41L088F0A1K8MT8K0AM5-729d53d9-897d-4b28-ae01-845d18d0f27f-iiVHtTF (последна посета на 08.08.2021)

9 Стратегија за реформа на правосудниот сектор за периодот 2017-2022 година. Министерство за правда, 2017, достапно на: https://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20i%20akciski%20plan_MK-web.pdf (последна посета на 09.08.2021)

се наведува дека во претходниот период биле назначени лица задолжени за односи со јавноста во сите судови, а во Основниот кривичен суд Скопје, во Основниот граѓански суд Скопје, Врховниот суд и во Судскиот совет биле вработени професионални лица задолжени за односи со јавноста - портпароли. Сепак, во стратегијата се заклучува дека оваа мерка не е доволна за зголемување на транспарентноста во работата на судството.

Покрај бројните анализи изготвени од различни невладини организации, како и подготвените стратегии од надлежните органи, издадени се и неколку прирачници што се однесуваат на транспарентноста во судството.

Во таа смисла, Судско-медиумскиот совет при Здружението на судиите на РСМ во 2020 година објави прирачник **„Транспарентно судство: Прирачник за судии и новинари“**¹⁰. Прирачникот е резултат на проектот „Зајакнување на капацитетите и функционалноста на Судско-медиумскиот совет на Северна Македонија“ имплементиран од страна на Здружение на судиите и Амбасадата на САД во Скопје. Во него е даден компаративен осврт на американската и на европската практика, практиката на ЕСЧП, регионот и домашното законодавство со цел дефинирање на тоа што е јавно и што не е јавно, но, исто така, да се дадат и упатства како да се препознаат дезинформациите. Прирачникот првично се однесува на политиките на транспарентност и користењето на социјалните мрежи од страна на судиите и судските институции преку одделенијата за односи со јавноста, што би придонеле за полесна и поразбирлива комуникација со јавноста и со односите со медиумите. Во прирачникот се анализира судската транспарентност во македонското законодавство и се нудат соодветни решенија за тоа во која насока треба да се менуваат одредени застарени одредби во неколку закони и во Судскиот деловник, со што ќе се овозможи унапредување на овој сегмент од судството. Воедно, Судско-медиумскиот совет, преку овој прирачник нуди збир на практични насоки за судиите и новинарите, кои можат да ги користат при употребата на механизмите за судската транспарентност и пристапот до предметите, а со цел да не се повредат принципите на функционирањето на судската и на новинарската професија во делот на транспарентноста. Во рамки на проектот во кој е изготвен овој прирачник за судии и новинари како финален резултат, претходно се одржани работилници на кои биле отворени дискусии меѓу судии, правни практичари, експерти и новинари заради изнаоѓање заемно прифатливи заклучоци и препораки за реформа на механизмите за транспарентност на судовите и за зајакнување на соработката меѓу медиумите и судовите што се интегрирани во публикацијата.

Во прирачникот **„Јавноста во кривичната постапка - водич за новинари низ кривичната постапка“**¹¹ поддржан од Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во соработка со Здружението на јавните обвинители, исто така се доаѓа до заклучок дека јавноста во судските постапки е неопходен услов за транспарентноста и отчетноста на судството. Примарната цел на овој прирачник е новинарите да се запознаат со клучните карактеристики на кривичната постапка од аспект на ЗКП. Прирачникот е поделен на повеќе делови во кои се содржани меѓународните стандарди, домашната правна рамка, прегледот на Законот за кривичната постапка, но и етичкиот кодекс на новинарите во кој се наведени принципите за начинот на известување од судски постапки. Во публикацијата е даден преглед на сите фази на кривичната постапка, вклучувајќи ги надлежностите на сите актери во процесот, како и сите решенија според кои јавноста може да биде исклучена во постапките. Воедно дава и преглед за улогата на новинарите за објективно и точно известување од судењата, како и нивната одговорност.

10 Транспарентно судство: Прирачник за судии и новинари. Судско - медиумски совет, 2020, достапно на: <https://www.sudskomedijski.mk/assets/pub/Прирачник%20за%20судска%20транспарентност.pdf> (последна посета на 09.08.2021)

11 Димовски С., Илиевски Д-р. Ј., Димитриевски З. (2014). Јавност во кривичната постапка - Водич за новинари низ кривичната постапка. Мисија на ОБСЕ во Скопје, достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/d/117927.pdf> (последна посета на 09.08.2021)

„Судски мониторинг во кривична постапка - прирачник за новинари“¹² е производ во рамките на регионалниот проект „Унапредување на известувањето за стандардите на владеењето на правото во Србија, Македонија, Албанија, Косово и во Босна и Херцеговина“ поддржан од страна на Иницијативата за владеење на правото на Американската адвокатска комора (ABA ROLI). Прирачникот има за цел да им овозможи на новинарите од регионот целосно да ја исполнат својата улога на „чувар“ (watchdog) во областа на владеењето на правото. Во публикацијата се заклучува дека доброто разбирање на кривичните постапки и професионалното и етичко известување им овозможува на новинарите да ѝ дадат на јавноста многу подобар увид во работата на судството. Во делот што се однесува на земјата, констатирано е дека во изминатите години, сензационализмот бил главната одлика на македонското новинарство и медиумите. Воедно се констатира дека во тој период, под политички притисок, независноста и објективноста на медиумите биле сериозно загрозени, што влијаело врз креирањето на јавното мислење и разбирањето на судските постапки и процеси од јавноста. Сепак, се констатира дека, и по промената на власта, иако е забележан одреден напредок, независноста на медиумите сè уште е чувствителна, а објективноста на известувањето и понатаму е нарушена со сензационализам и несоодветно известување. Прирачникот е поделен на неколку поглавја и тоа: Насоки за известување (во кој спаѓаат деловите што се однесуваат на пристапот до судот, за правната одговорност на новинарите, како и во однос на најчестите повреди на законите), во следниот дел е даден преглед на одредбите од ЗКП (со приказ на законската регулатива во однос на целата постапка) и дел што се однесува на практиката од ЕСЧП. Во публикацијата се констатира дека повторното воспоставување доверба кај јавноста во правосудството како предуслов за одржлива и успешна реформа на владеењето на правото, но и медиумската слобода во сите земји од регионот претставуваат цел што е неопходна да се постигне во процесот на пристапувањето во ЕУ.

Заклучни согледувања

Генерално може да се заклучи дека транспарентноста и јавноста во работата на судството е тема, која во континуитет, повеќе години е предмет на анализирање и дебата во стручната и во пошироката јавност. Воедно, владеењето на правото, односно реформите во правосудството се области во кои земјата се соочува со најголемите и најсериозни предизвици на својот евроинтегративен пат.

Во таа смисла, повторното воспоставување доверба на јавноста во правосудството претставува еден од основните предуслови за спроведувањето одржлива и успешна реформа во делот на владеењето на правото. Оттука, довербата на јавноста во правосудството, пред сè, зависи од степенот на транспарентност, отчетност и јавност во работата на судовите. Затоа е неопходно судовите да бидат предмет на постојана контрола на јавноста и да бидат одговорни и транспарентни при вршењето на своите функции бидејќи имаат обврска да ѝ служат на јавноста во чие име ги донесуваат пресудите.

Како важен сегмент во овој процес е медиумската слобода и почитувањето на највисоките етички стандарди за непристрасност, објективност и правичност во новинарското известување. Медиумите го приближуваат судството до граѓаните, но тие се и главен извор за информирање и запознавање на јавноста со прашањата поврзани со судството. Неопходно е да се нагласи дека медиумите и судството зависат од меѓусебната поддршка и соработка и само на тој начин ќе се обезбеди целосната транспарентност и довербата во работата на судовите. Мора да се констатира и дека, иако низ годините се подготвени голем број анализи, стратегии и прирачници кои целат кон воспоставување подобар однос на судовите со медиумите, при што приоритетно имаат за цел да ја подобрат транспарентноста и отвореноста на судовите, сепак во овој сегмент, иако има некои подобрувања, состојбата не е на потребното ниво.

12 Филиповиќ М. (2019). Судски мониторинг во кривична постапка - прирачник за новинари. Хелсиншки комитет за човекови права, достапно на: <http://www.brln.org/uploads/documents/322/Судски%20мониторинг%20во%20кривична%20постапка-Прирачник%20за%20новинари.pdf> (последна посета на 10.08.2021)

3. Наоди од истражувањето

3.1 Искуството на новинарите со судскиот систем

Професионално искуство на новинарите вклучени во анкетата

Со цел добивање релевантни податоци, наоди и сознанија, во сите фази на истражувањето беа вклучени новинари со повеќегодишно работно искуство. Од вкупниот број анкетирани новинари, дури 74 отсто работат повеќе од 10 години, 17 отсто во оваа фела се од 6 до 10 години, а 9 отсто во новинарството се од 2 до 5 години. Станува збор за новинари, кои главно известуваат или коментираат за други прашања (политички и економски контроверзии, корупција и сл.), па оттука повремено известуваат и за работата на судството (односно 80 отсто од анкетираниите новинари), додека 20 отсто од анкетираниите се новинари што примарно работат на темите поврзани со правосудниот систем, но покриваат и други области.

Овде треба да се нагласи дека ниту еден анкетирани новинар не работи само на теми поврзани со правосудството, односно таков вид специјализација речиси и да не постои во македонското новинарство. Дури и поголемите редакции, како што се јавниот сервис и приватните телевизии на национално ниво, немаат новинари што исклучиво работат на теми поврзани со правосудството, туку новинарите, кои во рамки на редакцијата се специјализирале за судско известување, покриваат и други теми.

Пристап до судските одлуки и документи

Резултатите од ова истражување упатуваат на повеќе проблеми со кои се соочуваат новинарите кога се обидуваат да добијат пристап до информации и документи поврзани со работата на обвинителствата и судовите. Проблемите што на почетокот на истражувањето ги нотираа новинарите во длабинските интервјуа беа проверени и низ прашањата поставени со онлајн-анкетата.

Забележливо е (Табела бр. 1) дека голем дел од анкетираниите новинари (65 отсто секогаш или често) имаат проблем со тоа што постапката да добијат судски одлуки и документи што им се потребни за известувањето е тешка или бавна. Голем дел од анкетираниите новинари (73 отсто) се изјасниле и дека проблем е тоа што некои нивни колеги добиваат ексклузивни информации за судски случаи, како резултат на личните контакти во правосудните институции. Нешто повеќе од половина од новинарите (56 отсто) се изјасниле дека проблемот во комуникацијата со претставниците на судството, секогаш или често, е нивната недоверба кон новинарите, а 50 отсто дека секогаш или често имаат тешкотии во пристапот до документите од јавното обвинителство. Другите нотирани проблеми не се толку честа пречка за пристапот на новинарите до информациите и документите - необјавувањето пресуди на веб-страниците на судовите е редовен проблем за 46 отсто од новинарите, а достапноста на портпаролите или судиите задолжени за комуникација е проблем само за 30 отсто од анкетираниите новинари.

	Секогаш или често	Понекогаш или ретко	Никогаш	Не знам/Не можам да оценам
Процесот на добивање судски записи е тежок и бавен.	65%	20%	1%	14%
Поради лични односи, некои новинари добиваат ексклузивни информации за судските случаи.	73%	22%	1%	4%
Судиите и судските службеници немаат доверба во новинарите.	56%	27%	6%	11%
Тешко е да се пристапи до обвиненијата на јавното обвинителство.	50%	26%	4%	20%
Судовите не ги објавуваат пресудите на нивните веб-страници.	46%	33%	4%	17%
Портпаролите или судиите задолжени за комуникација не се достапни за новинарите.	30%	50%	16%	4%

Табела 1: Колку често се соочувате со секој од овие проблеми?

Погоре наведеното може да се согледа и од наодите добиени од фокус групите, во кои новинарите потенцираат дека постапката за добивање судски одлуки е тешка или бавна, поради што тие располагаат со незначителни информации, со што се остава простор да се шират дезинформации и да се лиферуваат неточни информации. Низ разговорите во групните дискусии со новинарите се потврдува и исказот дека судиите и судските службеници немаат доверба во новинарите, која, пред сè, се должи на недостигот од меѓусебна комуникација, но и поради впечатокот дека новинарите манипулираат со информациите.

Извори на информации за судски предмети

Предмет на интерес на ова истражување беа и изворите што новинарите ги користат за информирање во врска со судските предмети. Во длабинските интервјуа, новинарите, покрај тоа што ги посочија изворите на информирање, тие дадоа свое гледиште за тоа колку одредени извори се корисни при извршувањето на нивната работа. Во тој контекст, анкетираниите новинари беа прашани за тоа колку често користат одредени извори за информирање.

Од Табелата бр. 2 видно е дека повеќе од половина од анкетираниите новинари (54 отсто секогаш или често), како извор за информирање ги користат адвокатите, односно написите од медиумите. Веднаш потоа, за 53 отсто од новинарите како извор што најчесто се користи за добивање информации се портпаролите на судовите. Веб-страниците на јавните обвинителства, за 48 отсто од анкетираниите новинари секогаш или често се користат за добивање информации, додека само 38 отсто од новинарите секогаш или често како извор за информирање ги користат веб-страниците на судовите. Педесет и девет отсто од анкетираниите новинари посочиле дека понекогаш или ретко како извор за информирање ги користат судиите, додека 57 отсто од новинарите понекогаш или ретко ги користат како извор јавните обвинители. Претседателите на судовите, за нешто повеќе од половина од анкетираниите новинари, односно за 52 отсто понекогаш или ретко се извор за добивање информации, додека, пак, за 27 отсто од новинарите, претседателите никогаш не се извор за информации.

	Секогаш или често	Понекогаш или ретко	Никогаш	Јас не го покривам правосудството
Веб-страници на судовите	38%	45%	7%	10%
Веб-страници на јавните обвинителства	48%	38%	4%	10%
Јавни расправи	29%	49%	10%	12%
Судски досиеја	26%	48%	13%	13%
Портпароли на судовите	53%	29%	6%	12%
Судии	10%	59%	19%	12%
Претседатели на судови	9%	52%	27%	12%
Јавни обвинители	20%	57%	10%	13%
Адвокати	54%	31%	3%	12%
Семејства на обвинетите	42%	39%	7%	12%
Написи од медиумите	54%	36%	1%	9%
Лични врски во судовите	12%	43%	32%	13%
Независни експерти	39%	40%	9%	12%

Табела 2: Колку често ги користите следниве извори за да добиете информации за судски случаи?

Добиените резултати од ова анкетно прашање се потврдуваат и во разговорите водени со новинарите во фокус групите, односно во групните дискусии, новинарите потенцираа дека најчесто тоа се адвокатите на обвинетите. Додека јавните обвинители, претседателите на судовите и судиите им се помалку достапни. Во отсуство на информации од сите релевантни извори, понекогаш се случува јавноста да биде информирана еднострано.

Покривање судски постапки отворени за јавноста

Резултатите од ова истражување, исто така, укажуваат на повеќе проблеми со кои се соочуваат новинарите при следењето на судските постапки отворени за јавноста. Предизвиците и проблемите во следењето на судските постапки што беа адресирани од страна на новинарите за време на длабинските интервјуа беа проверени и во онлајн-анкетата.

Во однос на прашањето за тоа колку често се соочувате со тешкотии кога известувате од јавни судења, во Табелата бр. 3 може да се забележи дека секогаш или често, на 65 отсто од анкетираниите новинари им е тешко да добијат пристап до транскриптите и до другите важни информации за судењето. Покрај тоа, 54 отсто сметаат дека судските сали се мали, но и 47 отсто сметаат дека секогаш или често судиите не сакаат да комуницираат и не им помагаат на новинарите за подобро да известуваат за судењето. Околу една третина од испитаниците понекогаш или ретко имаат некоја од наведените тешкотии, додека околу 20 отсто не известуваат од јавни судења.

	Секогаш или често	Понекогаш или ретко	Никогаш	Не знам/Не известувам од јавни судења
Судиите ги третираат новинарите со недоверба или непочитување за време на судењата.	38%	33%	9%	20%
Судиите не ги наведуваат јасно правилата за известување пред секое судење	34%	36%	10%	20%
Судиите не сакаат да комуницираат и не им помагаат на новинарите подобро да известуваат за судењето.	47%	29%	4%	20%
Иако се присутни на судењето, на новинарите им е тешко да добијат пристап до транскриптите и до другите важни информации од судењето.	65%	7%	4%	24%
Новинарите се обврзани да ја остават својата опрема (лаптоп, камера, мобилен телефон) пред да влезат во судницата.	33%	34%	12%	21%
Судските сали се мали и сите заинтересирани новинари не можат да влезат.	54%	26%	0%	20%
Ковид-19 пандемијата се користи како изговор за да им се оневозможи пристапот на новинарите до судењата.	38%	33%	6%	23%

Табела 3: Колку често се соочувате со тешкотии кога известувате од јавни судења?

Најголемиот предизвик при известувањето од јавни судења е достапноста на записниците од судењата, што се потврди и во групните дискусии водени со новинарите. Според исказите на новинарите, достапноста на записниците е причината поради која произлегуваат главните аномалии од известувањето од рочиштата, односно се случуваат грешки, се остава простор за толкување, објавување дезинформации или неточни информации.

3.2 Ставовите и перцепциите на новинарите за транспарентноста и комуникациите на правосудните институции

Принципи на јавност и мотивираност на судовите

На почетокот на истражувањето во текот на длабинските интервјуа беше разговарано и за перцепцијата на новинарите за принципот на јавност, односно транспарентноста на судската комуникација. Новинарите ги дадоа своите гледишта во однос на подготвеноста на судовите за транспарентна и отворена комуникација со новинарите и во однос на пречките за примена на овие принципи на јавност од страна на претставниците на судството.

Што се однесува до комуникацијата на правосудните институции со медиумите и јавноста, меѓу 69 отсто и 78 отсто од ставовите на анкетираниите новинари потврдуваат дека нема обид да се подобри соработката, нема проактивност во обезбедувањето информации за новинарите, забележителен е притисок и зависност од политичките актери, но и од деловните интереси. Исто така, се надоврзува и ставот дека судиите и судовите немаат знаење за комуникација со медиумите (70 отсто), но можеби и недостигот од соодветен персонал (61 отсто) е причина за недоволната транспарентност.

Може да се нотира дека за половина од анкетираниите новинари, правосудството е многу поотворено и потранспарентно отколку пред пет години, како и поделеноста на одговорите во однос на ставот дека институциите ги исполнуваат основните услови за отворена и транспарентна комуникација со медиумите и јавноста (види Табела бр. 4).

	Целосно или главно се согласувам	Ниту се согласувам, ниту не се согласувам	Воопшто или главно не се согласувам
Правосудните институции не се обидуваат да ја подобрат соработката со медиумите и со новинарите.	69%	19%	12%
Правосудните институции ги исполнуваат основните услови за отворена и транспарентна комуникација со медиумите и јавноста.	33%	39%	28%
Правосудните институции не се проактивни во обезбедувањето информации за новинарите.	75%	16%	9%
На судиите и на судовите им недостасува интегритет и независност од политичките актери, поради што не се мотивирани да комуницираат со медиумите	78%	19%	3%
На судиите и на судовите им недостасува интегритет и независност од деловните интереси, поради што не се мотивирани да комуницираат со медиумите	69%	28%	3%
Судиите и судовите немаат знаење како да комуницираат со медиумите, поради што не се доволно транспарентни.	70%	16%	14%
Судиите се лично изложени на политички притисоци поради што не се охрабруваат да соработуваат со медиумите.	72%	22%	6%
Правосудството денес е многу поотворено и потранспарентно отколку пред пет години.	51%	32%	17%
На судовите им недостасува персонал за комуникација, па затоа не се доволно транспарентни	61%	20%	19%

Табела 4: До кој степен се согласувате со изјавите за јавноста и мотивацијата на правосудните институции да комуницираат со новинарите?

Најголемиот број од посочените тврдења во анкетата беа потврдени и во групните дискусии со новинарите. Односно, новинарите и во фокус групите потврдија дека судството генерално не е проактивно во обезбедувањето на информациите, но и дека нема доволно знаење и ресурси за да се зголеми транспарентноста. Главниот генератор на овие предизвици, пред сè, се гледа во недостигот од прецизен систем, односно процедури за комуникација и пристап до информации од судовите. Според новинарите што зедаа учество во фокус групите, недостигот од проактивност во обезбедувањето на информациите влијае врз квалитетот на новинарската работа. Беше констатирано дека е неопходно да се унапреди комуникацијата меѓу судиите и новинарите, што е во интерес на транспарентното известување на јавноста.

Комуникатори

Во текот на длабинските интервјуа, новинарите констатираа дека со исклучок на портпаролите, другите претставници на правосудните институции не се доволно отворени за комуникација со новинарите. Оттука во следната фаза од истражувањето, од новинарите што учествуваа во онлајн-анкетата беше побарано да ги оценат претставниците на судските институции во однос на нивната отвореност и одзив при комуникацијата со новинарите.

Анализата на одговорите на ова прашање (Табела бр. 5) зборува за перцепцијата дека околу 60 отсто од судиите и претседателите на судовите понекогаш или ретко се отворени за комуникација, додека тој процент за јавните обвинители, членовите на Судскиот совет и Советот на обвинители се движи околу 55 отсто.

Секогаш или често отворени за комуникација говорат 52 отсто во прилог на портпаролите и за нив не се случило никогаш да не бидат достапни за комуникација. Забележителен е и податокот дека меѓу 12 отсто и 26 отсто од анкетираниите не стапиле во контакт со претставниците на овие институции.

	Секогаш или често	Понекогаш или ретко	Никогаш	Не знам/Не сум бил во контакт со нив
Портпароли	52%	36%	0%	12%
Судии	7%	64%	12%	17%
Јавни обвинители	18%	57%	9%	16%
Претседатели на судови	17%	60%	4%	19%
Членови на Судскиот совет	6%	54%	14%	26%
Членови на Советот на обвинители	4%	54%	16%	26%

Табела 5: Како би ги оцениле претставниците на судските институции во однос на нивната отвореност и реакција (одзив) при комуникацијата со новинарите?

Во фокус групите, новинарите потенцираа дека немаат проблем во комуникацијата со портпаролите, односно потврдија дека тие секогаш се отворени за комуникација, но имаат проблем со содржината што ја добиваат. Портпаролите не ја добиваат потребната информација од судиите за предметите што се од интерес за јавноста. Обуки на тема транспарентност и комуникација и зголемување на степенот на комуникација, според новинарите во групните дискусии, секако ќе придонесе кон поголема отвореност и одговорност на претставниците на правосудните институции кон јавноста.

Услуги и алатки обезбедени за медиумите

Како важен сегмент на ова истражување, услугите и алатките обезбедени од страна на судовите за комуникација со медиумите, но и колку тие се корисни, беа една од темите на разговор во фазата на спроведување на длабинските интервјуа. Од страна на новинарите беше посочено дека комуникацијата на правосудните институции најчесто се сведува на објавување соопштенија за медиумите и судските одлуки на нивните веб-страници, но и дека оваа алатка има свои недостатоци, посебно во смисла на ненавременото објавување на посочените информации.

Следствено на горенаведеното, комуникациските услуги и алатки беа предмет на интерес и во спроведената онлајн-анкета. Она што е позабележително од генералните резултати на ова прашање е тоа што комуникациските услуги и алатки од страна на анкетираниите новинари се сместени во категоријата понекогаш или ретко достапни. Тука спаѓаат организирањето брифинзи (64 отсто) и прес-конференции (58 отсто), објавување резимеа од судски одлуки (49 отсто), организирани директни средби и разговори (46 отсто) и комуникација преку апликации (36 отсто). Од друга страна, пак, за најчесто достапни, новинарите ги оцениле соопштенијата на печатот со 40 отсто, информациите за судските одлуки на официјалната веб-страница со 37 отсто, директната комуникација со портпаролите и судиите по телефон со 33 отсто и комуникацијата преку е-пошта со 28 отсто. Како највисок процент на никогаш достапни се објавите за судските одлуки на социјалните мрежи со 42 отсто (види Табела бр. 6).

	Секогаш или честопати	Понекогаш или ретко	Никогаш	Не знам
објавуваат резимеа на судските одлуки	10%	49%	23%	18%
објавуваат информации за судските одлуки на веб-страницата	37%	40%	9%	14%
одржуваат прес-конференции	7%	58%	25%	10%
организираат брифинзи со новинарите	9%	64%	11%	16%
организираат директни (лице в лице) разговори со судии, претседатели на судови, обвинители	9%	46%	23%	22%
објавуваат соопштенија за печатот	40%	47%	7%	6%
одржуваат комуникација преку е-пошта	28%	39%	14%	19%
одржуваат комуникација преку апликации за комуникација (Скајп, Зум, Вибер, Ватсап итн.)	3%	36%	36%	25%
овозможуваат директна комуникација со портпаролите и судиите по телефон	33%	43%	9%	15%
објавуваат информации за судските одлуки на социјалните мрежи	4%	29%	42%	25%

Табела 6: Колку често судските институции ги обезбедуваат следниве комуникациски услуги и алатки?

Од страна на учесниците во онлајн-анкетата е направена и евалуација на квалитетот и корисноста на погоренаведените комуникациски услуги и алатки. Оценките што се најзастапени се во категоријата на солидно или слабо и се движат меѓу 51 отсто и 71 отсто. Такви се резимеата и информациите за судските одлуки (71 отсто и 66 отсто соодветно), прес-конференциите и брифинзите (71 отсто и 66 отсто соодветно), комуникацијата преку апликации и објавите на социјалните мрежи (70 отсто и 61 отсто соодветно). Со одличен или добар квалитет се оценети соопштенијата за јавност со 40 отсто, директната комуникација по телефон со 36 отсто и преку е-пошта со 35 отсто.

Една четвртина ги оцениле како многу слаби директните разговори со судиите, претседателите и со обвинителите (види Табела бр. 7).

	Одлично или добро	Солидно или слабо	Многу слабо	Не знам
резимеа на судските одлуки	15%	71%	10%	4%
информации за судските одлуки објавени на веб-страницата	21%	66%	11%	2%
прес-конференции	16%	71%	13%	0%
брифинг со новинарите	18%	66%	12%	4%
директни (лице в лице) разговори со судии, претседатели на судови, обвинители	13%	58%	24%	5%
соопштенија за јавноста	40%	50%	8%	2%
комуникација преку е-пошта	35%	52%	9%	4%
комуникација преку апликации за комуникација (Скајп, Зум, Вибер, Ватсап итн.)	8%	70%	15%	7%
директна комуникација со портпароли и судии по телефон	36%	51%	11%	2%
информации за судските одлуки објавени на социјалните мрежи	9%	61%	17%	13%

Табела 7: Како би го оцениле квалитетот/корисноста на следните комуникациски услуги и алатки обезбедени од судските институции?

Кога станува збор за евалуацијата на прес-службите на секоја од правосудните институции посебно, може да се нотира дека секогаш или често отворени за комуникација со новинарите се од Основниот кривичен суд Скопје и од Основното јавно обвинителство (ОЈО) за гонење организиран криминал и корупција со 46отсто, односно 45 отсто. Кај Јавното обвинителство на РСМ и Основното јавно обвинителство, процентите се 39 и 36 соодветно, а кај другите се под 25 проценти. Како понекогаш или ретко отворени за комуникација се издвојуваат генерално основните судови со 52 отсто, додека ОЈО, Основниот граѓански суд Скопје, Врховниот и Уставниот суд се движат во интервалот од 41 отсто до 45 отсто.

Во табелата бр. 8, исто така, се забележува низок процент (под 14 отсто) на испитаниците што сметаат дека прес-службите никогаш не се отворени со новинарите, а се истакнува и процентот на новинари што не биле во контакт со наведените прес-служби и се движи меѓу 15 отсто и 41 отсто (кај Вишиот управен суд).

Правосуден орган	Секогаш или често	Понекогаш или ретко	Никогаш	Не знам/Не сум бил во контакт
Основни судови	25%	52%	6%	17%
Основен кривичен суд Скопје	46%	25%	3%	26%
Основен граѓански суд Скопје	19%	43%	4%	34%
Апелационите судови	21%	38%	6%	35%
Врховен суд	13%	42%	9%	36%
Уставен суд	23%	41%	4%	32%
Управен суд	16%	38%	13%	33%
Виш управен суд	9%	36%	14%	41%
Основно јавно обвинителство	36%	45%	4%	15%
Вишо јавно обвинителство	13%	35%	13%	39%
Јавно обвинителство на РСМ	39%	30%	3%	28%
Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција	45%	23%	3%	29%

Табела 8: Како би ги оцениле прес-службите на судските институции во однос на нивната отвореност и реакција (одзив) во комуникацијата со новинарите?

Во овој сегмент, во контекст на добиените резултати од онлајн-анкетата, новинарите што учествуваа во фокус групите предочија дека потребно е навремено и соодветно ажурирање на веб-страниците на судовите, што во моментот не е случај. Воедно, според нив, сите судови во РСМ треба да имаат еднаков метод/процедура за навремено, брзо и соодветно ажурирање на нивните веб-страници со потребните информации. Додека, пак, воведувањето редовни брифинзи со новинарите беше оценето како една од најдобрите алатки преку која степенот на комуникација со новинарите значително ќе се подобри. Преку овој канал на комуникација, новинарите редовно ќе бидат запознаени со работата на судовите, но и ќе добиваат голем број информации од судењата и рочиштата што се предмет на интерес.

3.3 Знаењата на новинарите за принципите на известувањето и работата на судството

Согледувања за сегашното ниво на знаење

Следна тема на интерес во ова истражување беше и знаењето на новинарите за принципите на известување за судската постапка и судството, воопшто. Дадените тврдења и споделеното мислење во склоп на длабинските интервјуа беа проверени и низ прашањата поставени со онлајн-анкетата.

Позитивната самоевалуација на знаењата поврзани со судството кај анкетираниите новинари е видлива и се движи меѓу 48 отсто и 54 отсто во сите наведени области, освен во сегментот на процедурите поврзани со кривичните постапки, каде што е 39 отсто. Од друга страна, истиот тој сегмент е и лидер со 51 отсто во категоријата на задоволително или слабо познавање. Со многу слабо знаење за работата на судовите се изјасниле незабележителни 3 отсто и 4 отсто од испитаниците. Од одговорите на ова прашање може да се забележи дека преовладува ставот на новинарите дека располагаат со одредено ниво на знаење, кое им дозволува да известуваат за работата на судството (види Табела бр.9).

	Одлично или добро	Задоволително или слабо	Многу слабо	Не знам
Ниво, хиерархија и функции на домашниот судски систем	51%	40%	3%	6%
Законски правила и ограничувања во врска со известувањето од судските постапки	49%	41%	4%	6%
Основни правни процедури поврзани со кривичните постапки.	39%	51%	4%	6%
Заштита на човековите права во текот на кривична постапка	51%	39%	3%	7%
Правна терминологија и жаргон што се користат во судовите.	48%	41%	4%	7%
Етички принципи на известување за судските постапки	54%	35%	4%	7%

Табела 9: Како би го оцениле вашето ниво на знаење за известувањето за работата на судството или поконкретно за судските постапки?

Сите новинари што учествуваа во фокус групите се сложија со ставот дека сензационализмот во известувањето од судските постапки не е секогаш производ на незнаење или на недостиг од образование, туку најчесто е потреба на медиумите и новинарите за обезбедување поголема читаност и популарност со цел обезбедување поголема економска моќ и средства. Но, во фокус групите се дојде и до констатацијата дека токму сензационализмот и трката по рејтинг и реклами се дел од причините за затвореноста на судовите кон новинарите.

Потреби за стекнување нови знаења

Покрај тоа што во длабинските интервјуа, а потоа и во спроведената онлајн-анкета беше истражуван општиот впечаток за степенот на знаење на новинарите за принципите на известување од судството, неколку прашања од анкетата се фокусираа и на потребата за стекнување нови знаења на новинарите што ја следат оваа област.

За таа цел, едно од прашањата беше насочено кон професионалната надградба на новинарите вклучени во ова истражување, поточно кон тоа колку специјализирани тренинзи или обуки поминале во последните пет години. Одговорите покажуваат дека најголемиот дел од нив или 64 отсто не посетиле ниедна обука, додека 18 отсто од анкетираниите новинари одговориле дека посетиле повеќе од три, односно најмалку една обука (види Табела бр. 10).

	1 до 2	повеќе од 3	Ниеден
Број на тренинзи	18%	18%	64%

Табела 10: Колку специјализирани тренинзи/обуки за известување за судскиот систем сте поминале во последните пет години?

Како надоврзување на претходното прашање, новинарите одговараа и на прашањето од кои институции или организации им била спроведена обуката што ја посетиле. Тука се забележува дека висок процент од обуките или тренинзите се организирани или од меѓународни организации (72 отсто) или од невладини организации (69 отсто), додека многу понизок е процентот на организирани обуки од страна на медиумските куќи или на судските институции (16 отсто). Високообразовните институции се присутни со незабележителни 3 отсто (види Табела бр. 11).

	Да	Не	Не знам
Обуката/тренингот беше организиран од медиумската куќа каде што работам	16%	84%	0%
Обуката/тренингот беше организиран од невладина организација	69%	31%	0%
Обуката/тренингот беше организиран од меѓународна организација	72%	28%	0%
Обуката/тренингот беше организиран од судска институција	16%	84%	0%
Обуката/тренингот беше организиран од високообразовна институција	3%	97%	0%

Табела 11: Дали сте присуствувале на обука/тренинг организиран од која било од следниве институции/организации?

Во контекст на претходните две прашања, новинарите што зедаа учество во онлајн-анкетата одговараа и на тоа на кој вид обуки присуствувале, земајќи ги предвид опфатените теми. Најчест одговор е дека обуката се однесувала на темата „Чесно, точно и пишување без сензационализам за кривични и граѓански случаи“ со 66 отсто и обуката на тема „Законските правила и ограничувања во покривањето на различните фази на кривичната истрага, гонење и судење“ со 63 отсто. Исто така, нешто повеќе од половина од испитаниците, или 56 отсто биле учесници на обука на тема „Судската пракса на Европскиот суд за човекови права“. Другите обуки се со опфат под 28 отсто (види Табела бр. 12).

	Да	Не
Улогата на судовите во заштитата на правото на јавноста на правда и безбедност	28%	72%
Улогата на судовите во системот на уредување на власта	19%	81%
Судските процеси и терминологијата што се користат во судскиот систем	25%	75%
Чесно, точно и пишување без сензационализам за кривични и граѓански случаи	66%	34%
Законските правила и ограничувања во покривањето на различните фази на кривичната истрага, гонење и судење.	63%	37%
Имплементацијата на новите домашни закони во судската пракса	16%	84%
Судската пракса на Европскиот суд за човекови права	56%	44%

Табела 12: На какви обуки присуствувавте земајќи ги предвид темите што беа опфатени?

Воедно, на прашањето за корисност од стекнување нови знаења за работата на правосудниот систем, се забележува едногласност кај најголемиот дел од анкетираниите новинари. Над 80 отсто сметаат дека би било исклучително или многу корисно да стекнат дополнителни знаења од областа на законските правила и ограничувања при известување за кривична истрага, за пишување без сензационализам, како и за терминологијата што се користи во судскиот систем. Исто така, за значително важни ги сметаат знаењата за улогата на судовите во заштита на јавноста (71 отсто) и улогата на судовите во системот на уредување на власта (61 отсто). Другите испитаници сметаат дека е релативно или делумно корисно да се надополнуваат знаењата за правосудството, но и никој од нив не смета дека тоа е целосно бескорисно (види Табела бр. 13).

	Исклучително или многу корисно	Релативно или делумно корисно	Бескорисно	Не знам
Улогата на судовите во заштитата на правото на јавноста на правда и безбедност	71%	23%	0%	6%
Улогата на судовите во системот на уредување на власта	61%	32%	1%	6%
Судските процеси и терминологијата што се користат во судскиот систем	80%	14%	0%	6%
Чесно, точно и пишување без сензационализам за кривични и граѓански случаи	84%	10%	0%	6%
Законски правила и ограничувања во покривањето на различните фази на кривична истрага, гонење и судење.	84%	10%	0%	6%

Табела 13: Колку би било корисно за новинарите да стекнат повеќе знаење за следните теми поврзани со работата на правосудниот систем?

Во контекст на прашањата во онлајн-анкетата што се однесуваат на потребата на нови знаења, најголемиот дел од новинарите што учествуваа во групните дискусии се сложија со фактот дека има недостиг од знаење за законските правила и ограничувања во поглед на известувањето за кривичните постапки и дека има непознавање за правната терминологија, кога се известува за судски постапки. Оттука новинарите истакнаа дека е неопходна континуирана едукација на новинарите што го следат судството, но истовремено констатираа дека професионалните медиуми, не само што треба да известуваат, туку треба и да едуцираат. Според дискусиите во фокус групите, сите новинари што го следат судството не се подготвени и не се доволно едуцирани и обучени да известуваат за оваа област. Исто така, во рамките на овие дискусии се дојде и до констатацијата дека многу редакции немаат специјализирани новинари што го следат правосудството.

Ставовите на новинарите за етиката на известувањето

Покрај за знаењето на новинарите за принципите на известување за судската постапка и судството, како и за потребата за стекнување нови знаења од оваа област, новинарите во длабинските интервјуа говореа и за примената на етичките принципи при известувањето. Оттука новинарите што учествуваа во онлајн-анкетата беа прашани и за нивните ставови за етиката на известувањето.

Анализата на одговорите од прашањето „Колку се согласувате или не се согласувате со следните пристапи кон новинарството?“ (види Табела бр. 14) зборува за нивото на морал, етика и професионализам во новинарството. Првичниот заклучок наведува дека кога станува збор за кодексот на професионална етика, исклучително високи 91 отсто од новинарите се согласуваат со него, без разлика на ситуацијата и контекстот. Исто така, и повеќе од половината (55 отсто) не се согласуваат дека етиката и моралот во новинарството зависат од личната проценка, од вонредните околности и од конкретната ситуација. Но, од друга страна, се појавуваат и околу една третина анкетирани што се согласуваат дека етиката зависи од конкретната ситуација (29 отсто) и е прашање на лична проценка (28 отсто).

	Целосно или главно се согласувам	Ниту се согласувам, ниту не се согласувам	Воопшто или главно не се согласувам	Не знам
Новинарите секогаш треба да се придржуваат кон кодексот на професионална етика, без оглед на ситуацијата и контекстот.	91%	4%	3%	2%
Она што е етичко во новинарството зависи од конкретната ситуација	29%	16%	54%	1%
Она што е етичко во новинарството е прашање на лична проценка.	28%	16%	55%	1%
Прифатливо е да се отфрлат моралните стандарди ако тоа го бараат вонредните околности	19%	25%	55%	1%

Табела 14: Колку се согласувате или не се согласувате со следните пристапи кон новинарството?

Следните податоци за анализа се карактеристични поради тоа што се во корелација со предизвиците што ги носи професијата од аспект на етичност и професионалност. Најголемиот дел од испитаниците сметаат дека е неоправдано во секоја ситуација да се прифаќаат пари (94 отсто), да се врши измена на изјави (90 отсто), измена на фотографии (84 отсто), кражба на службени документи (81 отсто), објавување непроверени содржини (80 отсто), употреба на лични документи (70 отсто), плаќање за добивање доверливи информации (64 отсто), како и притисок врз изворите за информации (62 отсто). Отстапки од овие принципи на работење, кои се оправдани во одредени ситуации има кај 54 отсто, кои би се претставиле лажно за да ја истражат приказната; кај 52 отсто, кои би користеле скриени микрофони и камери; кај 49 отсто, кои би користеле и 42 отсто, кои би објавиле доверливи деловни или владини документи без одобрение; кај 48 отсто, кои би користеле инсајдерски информации; како и кај оние, кои би направиле реконструкција или драматизација на настани со помош на актери (46 отсто).

Податок, кој се истакнува во категоријата секогаш оправдано со 29 отсто, е објавувањето документи, кои официјално се карактеризираат како „документи од јавно значење“ (види Табела бр. 15).

	Неоправдано во секоја ситуација	Оправдано во одредени ситуации	Секогаш оправдано	Не знам
Плаќање на луѓе за добивање доверливи информации	64%	20%	4%	12%
Користење доверливи деловни или владини документи без одобрение	33%	49%	7%	11%
Објавување доверливи деловни или владини документи без одобрение	41%	42%	4%	13%
Објавување документи кои официјално се карактеризираат како документи од „јавно значење“	12%	54%	29%	5%
Кражба на службени документи	81%	9%	0%	10%
Лажно претставување за да се истражи приказната	36%	54%	4%	6%
Притисок врз изворите кои не сакаат да дадат информации, за да се добие приказна	62%	26%	4%	8%
Употреба на лични документи како што се писма и слики без дозвола	70%	19%	3%	8%
Вработување во компанија или организација за да се добијат инсајдерски информации	39%	48%	4%	9%
Користење на скриени микрофони или камери	36%	52%	3%	9%
Реконструкција или драматизација на настани со помош на актери	25%	46%	9%	20%
Објавување приказни со непроверена содржина	80%	10%	3%	7%
Прифаќање пари од извори на информации	94%	0%	1%	5%
Измена на изјавите на изворите	90%	3%	1%	6%
Измена на фотографии	84%	6%	1%	9%

Табела 15: Кога известувате за важна приказна, што од следново сметате дека може да биде оправдано одвреме навреме, а што во никој случај не би го одобриле?

Во смисла на ставовите на новинарите за етиката на известувањето во фокус групите беше истакнато дека честопати сензационализмот е причина за неетичко известување и непочитување на етичките принципи. Но, и дека е тенка линијата меѓу почитувањето на етичките стандарди при известувањето од правосудството и заштитата на јавниот интерес. Најголем степен на отстапување од етичките принципи според новинарите што учествуваа во групните дискусии има кај онлајн-медиумите.

3.4 Согледувањата на новинарите за улогата на судството во заштитата на слободата на медиумите и безбедноста на новинарите

Согледувања за улогата на судството во заштитата на слободата на медиумите и во безбедноста на новинарите

Како заокружување на ова истражување, а со тоа и на онлајн-анкетата беше темата за улогата на судството во заштитата на слободата на медиумите и во безбедноста на новинарите. Она што беше посочено во длабинските интервјуа како предизвици со кои се соочуваат новинарите во однос на заштитата на слободата на медиумите, но и во однос на нивната безбедност беше истражено и во онлајн-анкетата.

Резултатите во прилог на Табела бр. 16 зборуваат дека 72 отсто од анкетираниите, судството го гледаат повеќе на страна на системот и политиката отколку на страна на медиумите и јавноста. Исто така, зборуваат и за присутноста на многу закани кон новинарите кои институциите не ги сфаќаат доволно сериозно (74 отсто). Во овој контекст е и ставот дека 86 отсто од новинарите не се чувствуваат доволно заштитени и не веруваат во ефективно истражување или казнување на нападите врз нив (62 отсто). За овие состојби вината е лоцирана кај МВР и Обвинителството со 42 отсто.

	Целосно или главно се согласувам	Ниту се согласувам, ниту не се согласувам	Воопшто или главно не се согласувам	Не знам
Судството е повеќе на страната на системот и политиката отколку на страната на новинарите	72%	10%	14%	4%
Судовите во последно време применуваат поблаг пристап кон медиумите и новинарите кои се соочуваат со тужби за клевета од политичарите	30%	35%	16%	19%
Новинарите се доволно заштитени бидејќи заканиите и нападите врз нив ефективно се истражуваат и санкционираат	7%	4%	86%	3%
На интернет има многу закани упатени кон новинари што судските институции не ги сфаќаат сериозно	74%	4%	17%	5%
Јавните службеници не користат тужби за клевета за да извршат притисок врз новинарите и медиумите	23%	25%	38%	14%
МВР и Обвинителството придонесуваат кон тоа сериозните закани и напади врз новинари да не бидат истражени или санкционирани	42%	29%	20%	9%
Преовладува атмосфера и мислење дека сторителите што се закануваат или напаѓаат новинари ќе бидат казнети	18%	14%	62%	6%

Табела 16: Кое е вашето општо размислување за улогата на судството во зачувувањето на слободата на медиумите и безбедноста на новинарите во вашата земја?

Ставот дека новинарите не се чувствуваат доволно заштитени од правосудството и дека судството не придонесува доволно за слободата на медиумите и безбедноста на новинарите се потврди и во групните дискусии. Според новинарите што учествуваа во дискусиите за да се промени оваа ситуација, кога во суд ќе пристигне пријава или обвинителен акт за напад врз новинар, судовите треба да постапуваат брзо, да не се одолжува постапката и да се суди во разумен рок. Сега многу често се испраќа порака на неказливост, а институциите со непостапување ги поттикнуваат и ги охрабруваат нападите врз новинарите. Сите новинари истакнаа дека е потребно што побргу да се донесат измените на чл. 144 од Кривичниот законик, со што под напад на службено лице ќе се додадат и новинарите и медиумските работници. Според нив, овие законски измени ќе придонесат за зголемување на степенот на слободата на медиумите во земјата и за зголемување на безбедноста на новинарите.

4. Заклучоци

Главната цел на оваа истражувачка студија е да се добие увид и да се дадат препораки за тоа како да се олесни дијалогот и соработката меѓу новинарите и судските власти. Со студијата се дава придонес кон дополнувањето на празнините што постојат во досегашните истражувања, кои се однесуваат на развојот и трансформацијата на судскиот систем и на улогата на медиумите и новинарството во тој контекст. Преку студијата се прави обид да се идентификуваат главните пречки и проблеми со кои се соочуваат медиумите и новинарите при известувањето за правосудниот систем, но и се даваат конкретни заклучоци и препораки што треба да водат кон подобрување на дијалогот и соработката меѓу судските органи и медиумската фела.

Оваа студија, всушност, ги систематизира и ги сублимира препораките и сугестиите добиени директно од страна на новинарите во насока на подобрување на комуникацијата на судовите со јавноста, нешто што недостасува во досега изработените анализи и документите што беа предмет на анализа во претходно изработениот осврт на достапна литература во земјата.

За да се постигне целта на оваа студија, се истражуваше разбирањето, перцепциите и искуството на новинарите за работата на судството, нивото на транспарентност и начинот на комуникација при доставувањето информации до новинарите и до пошироката јавност.

Иако според добиените резултати од истражувањето се нотира дека правосудството е поотворено и потранспарентно отколку пред пет години, сепак тоа не е доволно за постигнување на потребното ниво. Но, исто така, се нотира и дека овие придвижувања во позитивна насока не се должат на систематско подобрување, донесена стратегија или спроведена реформа во смисла на зголемување на транспарентноста и јавноста на правосудството, туку тоа повеќе се должи на лична одлука на поединци заради зголемување на степенот на транспарентност во работата на институциите што ги претставуваат.

Резултатите од истражувањето, исто така, упатуваат на тоа дека повеќе се води сметка за овозможување формална отколку суштинска транспарентност во правосудството. Квалитетот на моменталната правна рамка не придонесува доволно за оптимална транспарентност и за отвореност на правосудниот сектор.

Истражувањето упатува и на неопходноста од обезбедување еднаков пристап до информации за сите, односно на потребата сите судови да користат ист канал и систем на комуникација и на потребата пресудите и сите други информации од јавен интерес навремено да бидат објавени на нивните веб-страници. Сега постапката за добивање судски одлуки и документи што се потребни за новинарското известување е тешка или бавна.

Според новинарите, правосудниот систем во земјата е сè уште многу затворен, односно нема значителен обид да се подобри соработката и нема проактивност во обезбедувањето информации за јавноста. Истовремено забележителен е притисок и зависност од политичките актери, но и од деловните интереси.

Наодите од истражувањето покажуваат дека нема заемна доверба меѓу судиите и обвинителите од една страна и новинарите од друга страна. Тоа, пред сè, се должи на недостиг од меѓусебна комуникација. Согласно постојните кодекси и процедури за односи со јавноста, целата комуникација најчесто се канализира преку портпаролите, а судиите избегнуваат директен контакт со новинарите и со медиумите. Кон ова може да се надоврзе и ставот што преовладува кај новинарите дека судиите и судовите немаат доволно знаење за комуникација со медиумите, но има и недостиг од соодветен персонал, што, исто така, е причина за недоволната транспарентност.

Во рамки на оваа студија, исто така, се истражуваа ставовите и перцепциите на новинарите за улогата на судството во заштитата на медиумските слободи и безбедноста на новинарите.

Резултатите од ова истражување упатуваат на заклучокот дека најголемиот дел од новинарите сметаат дека судството не придонесува доволно во заштитата на слободата на медиумите и во безбедноста на новинарите и го гледаат повеќе на страна на системот и политиката отколку на страна на медиумите и јавноста.

Новинарите не се чувствуваат доволно безбедни и не веруваат во ефективно истражување или казнување на нападите врз нив.

Сè уште преовладува перцепцијата на неказнивост на насилството врз новинарите, а институциите со непостапување ги поттикнуваат и ги охрабруваат нападите врз новинарите. Насилството, вознемирувањето, заканите и заплашувањата насочени кон новинарите имаат ефект на самоцензура и задушвање на слободата на медиумите и слободата на изразување.

Покрај тоа што меѓу новинарите преовладува позитивна самоевалуација за знаењата поврзани со основните принципи и стандарди за известување за работата на судството, сепак се едногласни во потребата од континуирана едукација од оваа област. Обуките и тренинзите се посебно важни од причина што законската регулатива што се однесува на судството е подложна на чести промени, но и судството е многу специфична област, која бара солидни знаење, како во делот на законските правила за известување од судските постапки, така и во делот на познавањето на соодветната правна терминологија. Мал е бројот на новинари што имаат можност редовно да посетуваат обуки, а загрижувачки е фактот што медиумите речиси воопшто и да не организираат работилници и тренинзи за своите новинари.

Недостигот од комуникација меѓу судиите и новинарите, како и недостигот од јасно дефинирани процедури и правила за транспарентност и односи со јавноста се главните предизвици што се испречуваат во процесот на градење на партнерство и соработка на новинарите со судските институции.

Од друга страна, новинарите секогаш треба да се придржуваат кон кодексот на професионалната етика, бидејќи само професионалното новинарство е во корист на јавноста. Сензационализмот, секако, е контрапродуктивен за постигнување на потребното ниво на транспарентност и јавност во работата на судството.

5. Препораки

Од сите фази во оваа истражувачка студија, како една од основните препораки и заклучоци што може да се извлечат е потребата од воспоставување полесна и поразбирлива комуникација на судовите со јавноста и односи со медиумите. Секако, тука треба да се истакне и детектираната потреба од развој на стандардизирана, односно унифицирана и обврзувачка методологија за сите судови, процедури или упатства за комуникација со јавноста, односно медиумите. Како добра основа за постигнување на оваа цел може да биде и понатамошниот развој и имплементација на „Стратегијата за унапредување на транспарентноста преку јавната комуникација“, која генерално може и треба да биде применлива за сите судови.

Но, исто така, посебно важно е судовите да се прилагодат на современиот начин на функционирање и комуникација со јавноста и медиумите, особено сега, кога дигиталните технологии рапидно напредуваат и кога потребата за брза и точна информација е од есенцијално значење за навремено и правилно информирање на јавноста.

Олеснувањето на дијалогот и воспоставувањето на подобрата комуникација меѓу новинарите и судските власти секако ќе се овозможи и преку воспоставување канали за постојана комуникација меѓу овие две страни. Всушност, комуникацијата меѓу новинарите и судските власти значително ќе се подобри преку спроведување обуки на судии и јавни обвинители, за тоа што значи да се комуницира со јавноста, и обука на новинари, за тоа како да комуницираат со нив.

Од една страна, новинарите треба да бидат едуцирани за законската регулатива што се однесува на судството, за правилата за известување од судските постапки, но и за правната терминологија. Посебно важно е овие обуки за новинарите што го следат и известуваат за судството да бидат реализирани од правни експерти, судии и обвинители, но и од искусни новинари што ја покриваат оваа област. Медиумите, исто така, имаат одговорност и обврска да инвестираат во градењето на капацитетите на новинарите специјализирани за следење на правосудството. Само на тој начин, новинарите доволно добро ќе ги познаваат и ќе ги почитуваат главните принципи на судската комуникација, со што ќе се зголеми квалитетот и професионалноста во работата на медиумите.

Од друга страна, судството треба да има барем минимум знаење за начинот на комуникација со новинарите и медиумите, како и за тоа што значи јавен интерес, транспарентност и отвореност во работата. Ова знаење може да се стекне единствено преку спроведување стручни обуки и едукација, како на судии, така и на јавни обвинители.

Само преку отвореност, транспарентност, директна и редовна комуникација на судиите со новинарите ќе се зголеми довербата на јавноста во судството. Бидејќи затвореното судство е извор на дезинформации, шпекулации и неточни информации. Сево ова го нарушува интегритетот на судиите и не придонесува кон градење на судската власт како целосно самостојна и независна власт што ги штити интересите на граѓаните и е отпорна на политичките влијанија и притисоци и на бизнис-интересите.

Судиите треба да сфатат дека тие и новинарите не се две спротивни страни, туку напротив, тие се на иста страна, во служба на граѓаните. Новинарите се тие што го креираат јавното мислење на граѓаните за судството и затоа новинарите треба да бидат основна алатка на судството преку која ќе се врати довербата на јавноста кон нив.

За обезбедување транспарентност и отвореност во работата, потребно е судството да има проактивен медиумски пристап, односно да има проактивност во обезбедувањето информации на новинарите. Заради тоа правосудните институции мора да ги зајакнат капацитетите во делот на односите со јавноста. Задача на портпаролите е да ги доставуваат информациите до медиумите и новинарите, но тие информации треба да стигнат до портпаролите од именуваните судии или јавни обвинители. Покрај овој начин на канализирање на информациите, потребно е редовните брифинзи и средби на судиите со новинарите да станат пракса.

Со планираните измени на Судскиот деловник, како и на Законот за кривична постапка (ЗКП) ќе се обезбеди полесна и поразбирлива комуникација со јавноста и со медиумите. Потребата од овие измени е посебно важна бидејќи со актуелниот деловник процедурите што се однесуваат на транспарентноста се мошне застарени и не се во корелација со технолошкиот напредок и со современите текови на информирање.

Безбедноста на новинарите е клучна за постоење независни и професионални медиуми, како и за остварување на правото на слобода на изразување. Без слобода на медиумите и квалитетни информации за јавниот интерес, не е можно функционирање и унапредување на демократските процеси во Северна Македонија.

Неопходно е органите за спроведување на законот и Јавното обвинителство ефективно да ги следат сите инциденти против новинарите, а за секоја пријава или обвинителен акт за напад врз новинар, судовите треба да постапуваат брзо, да не се одолжува постапката и да се суди во разумен рок.

Само преку конкретни измени на Кривичниот законик, со давање надлежност на Обвинителството за напад врз новинари и медиумски работници да постапува по службена должност и преку зголемување на казните кон напаѓачите, системски ќе се подобри безбедноста на новинарите и на медиумските работници.

На крајот, треба да се потенцира и дека се беспредметни сите анализи, студии и стратегии што досега се изработени или што понатаму ќе се изработат, а чиј фокус е транспарентноста, отчетноста и јавноста на судството, доколку дадените препораки и заклучоци не бидат предмет на сериозна анализа од страна на надлежните институции и предмет на отворен дијалог меѓу сите засегнати страни. Целта на тој дијалог би била да се донесат јасно дефинирани процедури и правила, кои ќе бидат вградени во актите со кои законски се регулира судството. Единствено преку успешна имплементација на овие документи ќе може да се очекува подобрување и постигнување на потребните стандарди во областа на транспарентноста и комуникацијата на правосудниот систем со јавноста.

Референци

Анализа: Судовите и новинарите – јавност зад затворени врати. Здружението на граѓани Сведок, 2016, достапно на: http://nvoinfocentar.mk/wp-content/uploads/2016/07/Sudovite_i_novinarite_final-1.pdf

Анализа на случаи на клевета и навреда. Здружение на новинарите на Македонија, 2015, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Analiza-kleveta-i-navreda.pdf>

Анализа: Слободата на медиумите и безбедноста на новинарите во РСМ низ призмата на постојните законски решенија – Како до подобри решенија?. Здружение на новинарите на Македонија, 2021, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2021/06/publikacija-MK-internet-1.pdf>

Брешковски И., Марковски И. (2018). Влијанието на Законот за авторско право и сродните права врз работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници. Здружение на новинарите на Македонија, 2015, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Vlijanieto-na-zakonot-za-avtorsko-pravo-i-srodnite-prava-vrz-rabotata-na-novinarite-fotoreporterite-i-mediumskite-rabotnici.pdf>

Брешковски И., Ангеловски Т., Андонова С. (2018). Прирачник за безбедност на новинарите за време на настани со висок ризик. Мисија на ОБСЕ во Скопје, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/priracnik-za-bezbednost.pdf>

Георгиевски Д. (2018). Навредата и клеветата како дел од медиумските реформи. Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Navredata-i-klevetata-1.pdf>

Даниловска Д., Наумовска Н. (2018). Препораки за подобрување на состојбата - Отвореност на институциите на судската власт во регионот и во Македонија. Метаморфозис, достапно на: https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2018/09/ACTION_SEE_sudska_vlast_2018_4.0.pdf

Димовски С., Илиевски Д.-р. Ј, Димитриевски З. (2014). Јавност во кривичната постапка - Водич за новинари низ кривичната постапка. Мисија на ОБСЕ во Скопје, достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/d/117927.pdf>

Зајакнување на транспарентноста и отчетноста во судството. Центар за правни истражувања и анализи, 2019, достапно на: <https://www.cpia.mk/media/files/zajaknuvanje-na-transparentnosta-i-otchetnosta-vo-sudstvoto.pdf>

Иванов З., Марковски И. (2019). Хроника за (не)безбедност на новинарите. Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/04/web-MK-hronika-za-ne-bezbednosta-na-novinarite.pdf>

Илиќ Димоски Д., Хаџи-Зафиров Ж. (2015). Судовите: Чувари на јавниот интерес или на поединечни интереси. Институт за комуникациски студии и Висока школа за новинарство, достапно на: <https://iks.edu.mk/wp-content/uploads/2020/01/Sudovi-i-Javen-interes.pdf>

Јовановска М., Дувњак Г., Трпевска С. (2017). Примената на Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда во судските постапки против новинари. Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Primena-na-zakonot.pdf>
Кодекс на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/kodeks-na-novinarite-na-makedonija/>

Лазарова Трајковска М. (2017). Слободата на изразување низ праксата на Европскиот суд за човекови права. Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Sloboda-za-izrazuvanje-niz-praksata-na-evropskiot-sud-za-covekovi-prava-dekempri-2017.pdf>

Медарски Ф., Селмани Н. (2015). Прирачник за клевета и навреда. Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Priracnik-za-kleveta-i-navreda.pdf>

Основен суд Скопје I - Стратегијата за унапредување на транспарентноста преку јавната комуникација. Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2019, достапно на: http://www.vsrn.mk/wps/wcm/connect/osskopje1/729d53d9-897d-4b28-ae01-845d18d0f27f/Strateski+dokument+Transparentnost+sud.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE.Z18_L8CC1J41L088F0A1K8MT8K0AM5-729d53d9-897d-4b28-ae01-845d18d0f27f-liVHtTF

Отвореност на судството во Република Северна Македонија. Центар за правни истражувања и анализи, 2020, достапно на: <https://www.cpia.mk/media/files/otvorenost-na-sudstvoto-vo-republika-severna-makedonija.pdf>

Паноска А. (2018). Анализа на одлуки на Основниот суд Скопје II Скопје во врска со примената на Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда извршени преку медиуми донесени во 2017 и 2018 година. Здружение на новинарите на Македонија, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Osnoven-sud.pdf>

Попчевски Караманди Д-р Љ. (2017). Транспарентност и отвореност: Осовременување на судскиот систем во Република Македонија. Институт за европска политика - Скопје, Хелсиншки комитет за човекови права, достапно на: http://www.merc.org.mk/Files/Write/00001/Files/Network23/studies/Sudska-transparentnost_brief_Mreza23.PDF

Прирачник за комуникација на судовите со јавноста. Судски совет на Република Македонија, 2016, достапно на: http://www.osvinica.mk/wps/wcm/connect/ssrm/a348f227-ccf1-4ba0-b855-6e5729d9bbc2/Priracnik+za+komunikacija+na+sudovite.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE.Z18_L8CC1J41L0B520APQFKICD0CR4-a348f227-ccf1-4ba0-b855-6e5729d9bbc2-kZargVy

Стратегија за реформа на правосудниот сектор за периодот 2017-2022 година. Министерство за правда, 2017, достапно на: https://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20i%20akciski%20plan_MK-web.pdf

Транспарентно судство: Прирачник за судии и новинари. Судско-медиумски совет, 2020, достапно на: <https://www.sudskomedijski.mk/assets/pub/Прирачник%20за%20судска%20транспарентност.pdf>

Филиповиќ М. (2019). Судски мониторинг во кривична постапка - Прирачник за новинари. ХКЧП. Хелсиншки комитет за човекови права, достапно на: <http://www.brrln.org/uploads/documents/322/Судски%20мониторинг%20во%20кривична%20постапка-Прирачник%20за%20новинари.pdf>

Цаца Николовска М., Коцо В., Спиоровски И. и Мифтари А. (2018). Транспарентност, отчетност и ефективност на работењето на Судскиот совет на РМ. Институт за човекови права, Скопје, достапно на: https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2018/03/IHR-Analiza-Transparentnost2c-otcetnost2c-efektivnost_SSRM-web.pdf

Часуидис Т., Бојаровски З. (2012). Прирачник за етиката во новинарството. ЗНМ, достапно на: <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Priracnik-za-etika.pdf>

